

NYELVMŰVELÉS

Két új nyelvművelő gyűjteményről és a nyelvművelésről

1. KEMÉNY GÁBOR, *Tanuljunk magyarul is!* Válogatott nyelvművelő cikkek 2009–2019. Az ékesszólás kiskönyvtára 69. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 219 lap – 2. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA, *A gondolatokhoz odataláló nyelv. Nyelvművelő írások a harmadik évezred elejéről.* Az ékesszólás kiskönyvtára 71. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 209 lap

1. Bevezetés. E két, küllemében, terjedelmében, sőt tematikájában is hasonló nyelvművelő kiadvány szinte egy időben látott napvilágot a nyelvészeti könyvek kiadójának tetszetős és praktikus kézikönyvsorozatában. A megjelenési helye azt is jelzi, hogy nemcsak, vagy nem elsősorban nyelvész olvasók érdeklődésére tarthat számot a két kiadvány, hanem mindazokéra, legyenek akár tanárok, diákok, szülők, nagyszülők, akiket foglalkoztatnak a nyelvi változások, a nyelvhasználat, a nyelvhelyesség, a stílus kérdései. Mindannyian haszonnal forgathatják a két jeles szerző, a nyelvtudomány számos területén meg a felsőoktatásban és a nyelvi ismeretterjesztésben is otthonos nyelvész, KEMÉNY GÁBOR¹ és ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA gyűjteményes kötetét.

Folyamatosan publikáló alkotók ők mindketten, jelzésszerű bemutatásukra legfeljebb a legifjabb vagy a legújabb olvasókra gondolván lehet szükség. KEMÉNY GÁBOR tudományos tanácsadó, egyetemi professzor, a stilisztika, a szövegtan, a leíró nyelvészet elméleti és gyakorlati területeinek kutatója, könyvek, szótárak és tudományos közlemények szerzője, szerkesztője. Ízig-vérig kutató, neve sokak számára a stilisztikával, főként a Krúdy-stílus kutatásával forrt össze. No meg a szótárírással és -szerkesztéssel, szélesebb körben pedig a nyelvműveléssel, a nyelvi ismeretterjesztéssel, neve az Édes Anyanyelvünk szerkesztőjeként, stilisztikai és nyelvművelő cikkek lektoraként és szerzőjeként lehet ismerős.

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA professzor, a magyar nyelvészet, a retorika, a grammatika-történet, az olvasástanítás rendszeres kutatója; előbb középiskolai tanár, majd a tanárképzés elméletének és gyakorlatának főiskolai és egyetemi tanára. Tankönyvek, tankönyvcsaládok, szaktanulmányok szerzője. Ízig-vérig tanár, neve az oktatással, az anyanyelvi neveléssel, a magyartanítással, az újjászületett retorikával fonódott egybe, a felsőoktatási hallgatók Kossuth-szónokversenyének megálmodója és fáradhatatlan szervezője, az évről évre megjelenő kiadványok szerkesztője.

A két, mint láttuk, részben azonos szakterületekkel foglalkozó, de természetesen nagyon is különböző szerzőt összekapcsolja, „rokonítja” a nyelvi ismeretterjesztés, a nyelvi műveltség, az anyanyelvi művelődés és a nyelvművelés ügyének elkötelezett, tudatosan vállalt szolgálata. Az a felelős, a magyar kultúrában a hagyomány erejéből adódó ösztönös vagy nagyon is tudatos magatartás, amelyet én a nyelvművelés fontos, ha nem a legfonto-

¹ Folyóiratunk idei első számának szerkesztése és tördelése közben kaptuk a szomorú hírt Kemény Gábor professzor úr haláláról. Írásunk elkészült szövegén nem változtattunk, de a jeles szerzőről külön megemlékezést teszünk közzé a MNy. következő számában. – A szerk.

sabb aspektusának, értékösszetevőjének tartok: a nyelv, az anyanyelv gondozása, művelése, és ezen keresztül, ezáltal a nyelvközösség, a magyarság, a nemzet fennmaradásának, folyamatos megújulásának a szolgálata.

Mindez természetesen kinek-kinek a maga egyéni módján lehetséges: értékteremtéssel, tudománnyal, tanítással, példamutatással; a tudás, a műveltség szerepének és értékének (nem mindig magától értődő) továbbadásával. Ennek a folyamatnak fontos része az a „közös” összetevő is, amely a két könyvben is jól látszik, ez pedig a tudományos ismeretek közzététele, megosztása a nyelvközösség tagjaival. A nyelvi ismeretterjesztés a nyelvművelés gyakorlati területe, a két szerzőben pedig megvan a nyelvművelő kedv és szándék, megadatott számukra hozzá a jó íráskészség, előadókészség. KEMÉNY GÁBOR könyvei (Nyelvi mozaik, 2007; A nyelvtől a stílusig, 2010), több száz ismeretterjesztő cikke, nyelvi rovatai, ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA munkái (A magyar olvasástanítás története, 1990; Az olvasás és az írás története képekben, 2000), változatos anyanyelvi rovatai, újságcikkei újra és újra meg tudják szólítani az olvasót.

Még egy, a fentiekből is adódó, mostani témakörünkhöz közvetlenül kapcsolódó mozzanatot hadd említsek meg, pontosabban kettőt. Egyik az, hogy mindketten elkészítették, szerkesztették, közreadták, közkinccsé tették szintézisek, kézikönyvek formájában, nyelvművelő és tágabb értelemben véve a nyelvi kultúra gondozására irányuló elvi álláspontjukat és gyakorlati útmutatásukat. KEMÉNY GÁBOR könyve, a Nyelvi mozaik négy évtized nyelvi változásait mutatja be, a Nyelvművelő kézisztár (szerk. GRÉTSY LÁSZLÓVAL közösen, 2005) pedig ma is a normatív nyelvi, nyelvhelyességi tanácsadás nélkülözhetetlen és legtöbbit forgatott kézikönyve. Ezt a Nyelvtudományi Intézetben működő nyelvi tanácsadás munkatársaként tapasztalom ma is. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA tankönyvein és olvasókönyvein pedig, szó szerint, nemzedékek nevelkedtek, a felsőoktatásban részt vevőket is ideértve. (Csak az ember olvas. Az olvasás tanítása és lélektana. 2003; Retorika. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA és ACZÉL PETRÁVAL, 2004). Ezt egyetemi munkám alapján is mondhatom.

A másik közös mozzanat, amelyre még utalok, az, hogy mindketten vállalták és végzik ma is azt a fontos, de nem mindig hálás feladatot, amelyet a folyóirat-szerkesztés, a nyelvi rovatok vezetése, mások írásainak gondozása jelent. Vagyis azt a szolgálatot, amelyet a rendszeres, következetes, szívós munka, a szilárd szakmai színvonal és jelenlét adhat meg az adott folyóirat vagy rovat olvasóinak. KEMÉNY GÁBOR esetében ilyen az Édes Anyanyelvünk szerkesztése, a nyelvművelő és stilisztikai írások gondozása; ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA esetében pedig a Magyartanításnak, az anyanyelvi nevelés módszertana emblematikus folyóiratának a szerkesztése és gondozása.

2. Kötetek és gondolatok. Lássuk már most közelebről a két könyvet! Mivel előbb KEMÉNY GÁBOR munkájával ismerkedtem meg és csak valamivel később ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNAÉVAL (előbbi a sorozat 69., utóbbi pedig 71. darabja), a továbbiakban is ezt a sorrendet követem ebben, a szerkesztői felkérésben „ikerrecenzióknak” javasolt ismertetésben. Ikerrecenzió – érdekes, de nekem bizony szokatlan! Mivel a téma közel áll hozzám, a nyelvművelés ügyét fontosnak tartom, a szerzőket pedig jól ismerem, belevágtam a feladat megoldásába.

A két könyv között, ahogy már említettem, ránézésre, megjelenésben van hasonlóság, és – ezt is láttuk – a témaválasztásban, a szerzők értékrendjében is. A nyelvművelés mint

közös téma össze is köti őket, mégis, és nemcsak színárnyalatukban, hanem tartalmi árnyalatokban mélyebben és markánsan is különböznek egymástól. Lássuk, mi mindenben!

2.1. KEMÉNY GÁBOR Tanuljunk magyarul is! című gyűjteményébe azokat az újabb nyelvművelő írásait válogatta be, amelyek az elmúlt tíz évben, 2009 és 2019 között jelentek meg az Édes Anyanyelvünkben, és amelyek ma is érdekesek, tanulságosak, időszűrűek. A cikkeket témakörök, tárgykörök szerinti csoportosításban közli négy fejezetben, a kiejtés, a szókincs, a stílus és nyelvtan, valamint a verselemzések tárgykörökben: Hogyan (ne) mondjuk? (11–28), Új szavakat tanulok (29–110), Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan (111–186), Szép magyar versek (187–208). Az eligazodást, a keresést segíti a gondosan összeállított név- és tárgymutató (209–219).

Az első fejezetben megjelölt témakör, az idegen nevek kiejtése és toldalékolása ma is az egyik legaktuálisabb nyelvi problémakör, ezt a nyelvi tanácsadás mindennapjai alapján is megerősíthetem. KEMÉNY GÁBOR sportnyelvi, komolyzenei, köznyelvi példái, legyenek azok a sajtónyelvből, televízió-műsorokból, internetes forrásokból, pályaudvarok hangosbemondójától – személynevek, helynevek vagy irodalmi hősök és művek (amilyen pl. az *Aeneis* eposz és az *Aeneas* királyfi) – mind azt mutatják, hogy a régebbi és az újabb idegen nevek helyes használatához, jó kiejtésükhöz nem elég az idegen nyelv (felületes) ismerete. Hanem, különösképpen a mintaadó, normatív szövegtípusokban másra is szükség van (volna): kiejtési szótárak, kézikönyvek használatára, a nyelvi és beszédkultúra elsajátítására és alkalmazására. Mert ahogy a latin szavak használata kapcsán megállapítja a szerző: „továbbra is fennáll ugyan a klasszikus nyelv presztízse, de e mögül a presztízis mögül lassacskán elszivárog minden tudás” (23). És nemcsak a latint „feledjük, feledgetjük” – teszi hozzá –, hanem a németet, a franciát, az oroszot is; a nyelvet, az irodalmat, a kultúrát.

Új szavakat, új jelentéseket tanulunk a második fejezetben. Ilyen a *kavicsfelvert*, az *emlőműtött* összetétel(típus), ilyenek a gyorsan ismertté vált átvételek, mint a *blog* ’internetes naplóbejegyzés’ és újabb társa, a *vlog* (az előbbinek videós, filmes formája). Hozzáteszem, hogy ilyen a még újabb *podcast* (’videósorozat’) is. Tudáshiányról árulkodik az a „jelentésváltozás”, téves értelmezés – mutat rá a cikkíró – hogy a *gyepmester* ’a futballpálya gyepének gondozója’ volna (valójában a ’sintér’). Izgalmasak az olyan változások, amilyen a *virulens* ellentétes irányú változása: a ’fertőzőképes’ mellett mára (a *viruló* hatására) egyre inkább erősödik az ’életképes, erős’ értelemben való jelentése. Újdonság számomra, hogy az *esküvő* és a *lakodalom* szinonimája lett a *kézfogó* is (33), és ez szembe juttatta, hogy a *férjezett* nőből mára *házas* lett, hogy a lányok is *megházasodnak*. Igaz, a házat nem csak férfiak vihetik a házasságba, de vajon eltűnik majd a kölcsönösséget jelző páros másik tagja, a *nős* is? A *férjezett* meg a *nős* helyett marad a *házas*?

A *vizitál* jelentésének módosulását elfogadjuk, de a *priorál* ’rangsort állít fel’ esetében viszont nem így vagyunk. Egyetértek, idézem is a cikk befejező sorait, azért is, mert mutatják a szerző nyelvművelő szemléletét, módszerét, stílusát: ebben az értelemben „az égvilágon semmi szükség nincs a fontoskodó *priorál* ígére. Mondjuk helyette (még a parlamentben is), hogy *előnyben részesít, előbbre sorol*. Vagy tömörebben, bár idegen szóval: *preferál*. Én ezt a megoldást »priorálom«, azazhogy tartom jobbnak” (47). Én is.

Nemcsak idegen eredetű szavakról, hanem újabb összetételekről is olvasunk élvezetes alapos filológiai elemzéseket (61–66). Ilyen az *üvegplafon* vagy a *banyatank*, ilyen a *szendvicsemler* metafora, a ’magán plakátot, reklámot hordozó alkalmi munkás’ jelentés-

ben, és a *szendvicsasszony* is. Apró megjegyzés: van *szendvicsgyerek* (szerencsére más jelentésben), a pszichológiában pl. a 'középső gyermek'. Ugyancsak érdekes az efféle, (még) bizalmas stílusú árnyalatok bemutatása, mint a *működik a kémia köztük, alsó hangon (kerül ennyibe)*. Csakúgy a korábban népnyelvi *hajaz valamire* és az újabb *rakásol, belenget, bebicskázik* igealakok tüzetes elemzése. Azt is megtudjuk ebben a fejezetben, hogy a *tematikus kávézó* 'többfunkciós', hogy nem csak a szexuálisan izgató lehet *szexi*. Ha pedig egy kapcsolat *gallyra megy* (valójában *gajra*) akkor valaki *elbútorozik otthonról*. Megismerjük a fordítók egyik *hamis barátját* (103–104), valamint további érdekességeket is.

Legalább ennyire izgalmas, már hangutánzó címében is figyelemfelkeltő, a jó stílust és a nyelvtan pontosságát tárgyaló fejezet: *Koccan a stílus, csikorog a nyelvtan*. Téves vonatkoztatású, „kancsal” mondatokban például: „A Budapesti Vonósok hangversenyét közvetítettük felvételtől, melyet 1999 január 5-én rendeztek a Zeneakadémia nagytermében” (118). Többféleképpen is jóvátehető a közlés, javítja KEMÉNY GÁBOR a Bartók rádió műsorvezetőjének megfogalmazását, a legegyszerűbben így: „Felvételtől közvetítettük a Budapesti Vonósok hangversenyét, amelyet 1999. január 5-én rendeztek a Zeneakadémia nagytermében”. Különféle szórendtelenségeket, keverék és rikkancsszórendet, egyeztetési hibákat, átmeneteket mutat be ez a rész, például a vonatkozó névmások vagy az alanyi és tárgyias ragozás használatával kapcsolatos példák elemzésében (129–134). Elsikkadó igekötők, nem elváltó igekötők, régies igealakok, iktelen ikések – a további izgalmas témakörök és címek.

A nyelvjárási, népnyelvi *hajaz* „pályafutásához” hasonló az ugyancsak regionális *fiatalabb* vagy *idősebb tőle* vonzatos szerkezet, amely az internetezőket is rendszeresen foglalkoztatja, írja a szerző. Meg a nyelvi tanácsadáshoz fordulókat is, tehetem hozzá. Véleményéhez meg azt, hogy én itt tágítanám a köznyelvi norma határait: nekem a *fiatalabb tőle*, vagyis a hasonlító határozó ragváltozata, a *fiatalabb nálam* melletti variánsként belefér(het) a (beszélt) köznyelvi normába. (*Fiatalabb tőle*, 146–148.)

Örökzöld témák, például a *miatt* és a *végett* névutók helyessége, az egy határozatlan névelő megléte vagy hiánya, a *szabad* melléknév igereszerű használata, a *hív* és *hi* (*szív* és *óv*) igék határozói igeneve – mind alkalmat adnak KEMÉNY GÁBOR számára egy-egy színes grammatikai, nyelvtörténeti és stilisztikai „előadásra”, melyekre mi olvasók is meg vagyunk *híva*. Vagy talán *hívva*? Erre is választ kapunk: „... ha stilisztikai szempontokat is figyelembe veszünk, inkább a *híva* változat ajánlható ma is ... mert ezt támogatja a művelt nyelvhasználat és a szépirodalom hagyománya (160).

Nyelvészkedő regényhősökkel találkozunk a következő fejezetben. Ilyen Krúdy utalása Az első virág című elbeszélésben: „A színházi előadásnak már régen vége volt, ám a nevelők még mindig szokásos témájukon nyargalásztak: nyelvészeti kérdéseket fejtegettek. Mi a helyesebb: leány vagy lány, sőt lyány.” (167). Vagy Déry szereplője a Feleletből, Grüner, a „textilbáró”, aki vacsoravendégeit az *őket* és az *azokat* helyes használatáról oktatja: „a személynévmással a magyar nemcsak akkor él, ha személyről van szó, hanem ha dolgokról is, épp ez felel meg a magyaros stílusnak” (168).

Stilisztikai tárgyú filológiai kis értekezések vezetnek át a záró fejezethez, a verselemzésekhez. Illyés Gyula Horatius-fordításának sorából kiindulva („Oltári csöndet!”) figyelemmel kísérhetjük az *oltári* melléknév jelentésváltozását, a rétegnyelvi (jassznyelvi, argó), majd későbbi, elterjedtebb, de még mindig szlenges (adatolt, szótári) megjelenései alapján (*Oltári csöndet!* 189–190). Vagy azt, hogy az *Elmegyek, elmegyek* kezdetű népdalban a *kö-pönyeg*, a *zsinórok* és a *gombok* „csak” metaforák-e vagy metonímiák (191–192) is lehetnek.

A Szép magyar versek öt darabja egyenként is valóságos stílusremek! Illyés Gyula, Tandori Dezső, Kiss Benedek, Szakács Eszter ars poeticáját, nyelvi képeit ismerhetjük meg, a kor, az életmű, az események, az intertextuális vonatkozások gazdag összefüggésrendszerében. Kortársi emlékezőként ír a szerző Utassy József Zúg Március című versének keletkezési idejéről és háttéréről, a hatvanas évek második felében a budapesti bölcsészkaron tapasztalt forradalomváró hangulatról: „Ennek megfelelően Utassy verse nem csupán ösztönzője, hanem tükrözője is lehetett az akkori nyugtalanságnak” (202). A vers fő motívuma, a *március* szimbolikája minden időben érvényes és aktuális.

KEMÉNY GÁBOR könyve, tíz év válogatott nyelvművelő cikkeinek gyűjteménye jól mutatja az anyanyelvi és idegen nyelvi „tudásanyag” változását, az új technikai eszközök adta lehetőségeket és korlátokat. Azt, hogy az emberi tényező a legfontosabb, a technikai eszközök nem végzik el az ember helyett a feladatokat. Fontosnak tartom a szerző vissza-visszatérő „dohogását”: nagyon sok pontatlanság, félreértés, nyelvi hiba elkerülhető volna, ha ma is a helyükön lennének a felkészült olvasószerkesztők, korrektorok, lektorok, akik megszüntethetnék a szerzők hibáit, elütéseit, pontatlanságait. „Talán nem merő véletlenség, hogy ahol koccan a stílus, a nyelvtan is csikorog. De mind a kettőnek van ellenszere, a szerző vagy az olvasószerkesztő javító tolla. Ahol pedig már szövegszerkesztőn dolgoznak: egere és billentyűzete. Éljük a lehetőséggel, hogy mai eszközeinkkel sokkal könnyebb szöveget javítani, stilizálni, mint amikor ezt még ceruzával, filctollal, ollóval, ragasztóval, végső soron újragépel(tet)éssel kellett végrehajtani. Persze a technika nyújtotta könnyebbség önmagában nem elegendő: nyelvi igényesség és stílusérzék is kell hozzá” (115).

A Tanuljunk magyarul is! feladatot ad, úgy, hogy maga is feladatot teljesít. Példát mutat: a legnemesebb hagyományokra építve *míveli*, fejleszti anyanyelvét, és művelői nyelvszéként is, regisztrálja, vallatja, magyarázza, bizonyítja, értékeli a nyelvi változásokat.

Jó, hogy nem lett vége 2007-ben! Jó, hogy KEMÉNY GÁBOR visszatért a nyelvműveléshez. Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőjeként, nyelvművelő cikkek gondozójaként, nyelvszéként, tanárként talán nem is tehetett volna másként!

2.2. A nyelvvel való törődés, a nyelvművelés felelősség, tudatosan vállalt értelmiségi magatartás, ahogy nagyjainktól tudjuk, hazafias kötelesség. Mert mit is jelent az anyanyelv? Általános, mégis nagyon személyes érzéseket: az otthont, a hazát, a magyarságot, a biztonságot, az identitást, az önazonosságot. Azt, amit a filozófus (Heidegger) ismert metaforája is mond: „a nyelv a lét háza”. És: „az ember a lét házában lakozik”. A tér és idő, a „lét háza” nekünk a magyar nyelv. Tanulunk más nyelveket is, de teljes érzelmi életet élni magyarul tudunk. Ahogy Kosztolányi mondta: „Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.”

Nemcsak az egyénre, a közösségre is igaz, hogy a nyelv a lét háza. A magyar nyelv-közösség is „nyelvében él, a magyar nemzet is a maga nyelvén lett tudós”, a magyar nemzet is addig él, míg lesz háza, míg lakozhat benne. Ünnepi, magasztos, olykor szakrális metaforákban (*édesanya, tündérvár, bástya, kert; istenség, erős vár*) ezeket az érzéseket íróink, költőink fogalmazták meg legmélyebben, és az irodalomban, a közösségi emlékezetben hagyományozták ránk. Bessenyei, Kölcsey után sokan mások is.

Jókaik például így, versben: „Egy kincse van minden nemzetnek adva, / Míg azt megőrzi híven, addig él” (Prolog). Ezt, a másoknak esetleg szokatlan érzést a folytatásban meg is magyarázza: „Óh boldogabb országok gyermeke! / Hazánkon elmerengő idegen, / Hogy

ezt mi úgy szeretjük, ne csodáld. / Nekünk e kincs volt századok során: / Múltunk, reményünk, jelenünk, / S mert benne élünk, kell, hogy érte éljünk” – hangzott el a debreceni nemzeti színház megnyitásának ünnepén, Laborfalvi Róza előadásában.

2.3. Jókai Mór szavainak felidézésével el is jutottunk ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA írásainak gyűjteményéhez (A gondolatokhoz odataláló nyelv). A könyv vissza-visszatérő, mondhatni állandó szereplője éppen Jókai Mór. Ő az az író, akivel legtöbbször találkozunk, a névmutató szerint huszonhatszor. Nem túlzás azt mondani, hogy Jókai ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA legkedvesebb írója, nemcsak irodalmi, hanem nyelvi és pedagógiai szempontból is.

Tőle kölcsönözte könyvének választékos, figyelemfelkeltő címét. Ahogy az előszóból megtudjuk, szeretett írója jellemezte így a magyar nyelvet: „S hogy magyarul írok, azt nem azért teszem, mert nemzetem iránti kötelességem kényszerít, hogy hű hazafi legyek – hanem azért, mert én olyan szép, kifejezésekben gazdag, mondataiban tökéletes, a gondolatokhoz odataláló nyelvet nem ismerek, mint a magyar.” (9)

A Nyelvművelő írások a harmadik évezred elejéről alcímet viselő könyv küllemét, terjedelmét, sőt témáit tekintve is akár ikertestvére lehetne KEMÉNY GÁBOR Tanuljunk magyarul is! című könyvének. Szerkezete, tagolása hasonló, ez is négy fejezetből áll: Szavak, csodálatos szavak (11–92), A jól megfogalmazott mondat (93–138), Helyesírás: a műveltség alapja és Retorika: az érvelés tudománya (163–205); majd a Névmutató (207–209) következik. Ebben a gyűjteményben is a nyelvhasználat, a nyelvi változások kerülnek középpontba, a nyelvész, a tanár bemutatásában, értékelésében, izgalmas, színes, az olvasót magával ragadó stílusában.

Grammatika, nyelvtörténet, helyesírás, retorika – ezek a főbb területek fogják egybe ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA nyelvművelő írásait, észrevételeit, jegyzeteit, amelyek pedagógiai folyóiratokban (Mentor, Taní-tani, Könyv és Nevelés, Magyarartanítás), a Magyar Nemzetben jelentek meg, valamint a Tetten ért szavakban, a Kossuth rádióban hangzottak el, ahogy az alcím mondja, a harmadik évezred elején.

A külső hasonlóság ellenére persze már a fejezetek megnevezésében és az egyes cikkek címében is látszik a két gyűjtemény között a különbség is, az eltérés, amelyet a két szerző munkásságának ismerete bennem csak erősít. Ha szabad így leegyszerűsíteni: KEMÉNY GÁBOR, a nyelvművelő, ahogy láthattuk is, „elsődlegesen” kutató, író, filológus, lexikográfus, szerkesztő és tanár. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA, a nyelvművelő, ezt mindjárt látni fogjuk, „elsődlegesen” tanár, tanító, nevelő, tankönyvíró, szerkesztő – és kutató.

Könyvének tárgya a szó, a mondat, a helyesírás, a retorika, tehát a nyelvészet, de írásainak tartalma és üzenete erőteljesen és alapvetően pedagógiai jellegű: a nyelvi nevelés, az anyanyelvoktatás, a tanár(í tovább)képzés, az iskolai nyelvhasználat, a nyelvtan, a retorika és stilisztika oktatása áll a középpontban, a magyar nyelv és irodalom bűváráként is ez a pedagógiai szolgálat a meghatározó számára. Mindegyik írása, előadása mögött ott van a szerző saját hiteles tanári, nevelői, tankönyvírói tapasztalata, iskolai, tanárképzési háttere, oktatói múltja és jelene. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA tisztelt, megbecsült, sőt merem mondani, szereti az iskolát, a diákokat, a tanártársakat, a tanárjelölteket. Az iskola ügyei, az anyanyelvi nevelés helyzete, a magyar kultúra, benne az olvasáskultúra jelentősége és színvonala, az írás, a helyesírás, a szövegszerkesztés, a szövegértés helyzete és aktuális problémái izgatják és foglalkoztatják, élményei, tapasztalatai a kötet valamennyi cikkében megjelennek mint életbevágóan fontos ügyek, mint a magyarság sorskérdései.

De az ügyek mögött az emberek is jól „láthatók”, már az első fejezet írásaiban is. Juhász Gyula verse nyomán a szavak, a csodálatos szavak megelevenednek: gyerekek, diákok, kollégák, tanártársak, tanítványok képében: az utcán, a buszon nézelődők, iskolába, munkába sietők, a szerző valódi vagy képzelt beszélgetőtársai, utastársai. Róluk is mindig tisztelettel és szeretettel ír, akárcsak tanítványairól, még akkor is, amikor éppen tudásuk, ismeretük hiányát panaszolja, tegyük hozzá teljes joggal, és nem fölmentve őket az egyéni felelősség alól.

Mert bizony tudatlanság, ismerethiány, műveletlenség a *vájár*; a *kolhoz* vagy a *pulya* nem ismerete – magyar szakos hallgatók körében meg kiváltképpen. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA, a tanár mégis elmondja nekik, megérteti velük, amit tudniuk kell(ene), újra és újra, olykor elkeseredve, de sohasem belefáradva a tanításba, a közös tanulásba. A tanár szemlélődik, csodálkozik, töpreng olyankor is, amikor közismereti vetélkedő kérdéseire adott válaszokból látja, miként süllyednek előbb homályba majd ismeretlenségbe az olyan szavak, mint a *ködmön*, *vigéc*, *cibere*; *fuszulyka*, *rostély*, *bögöly* vagy *dereglye* (13).

A „csodálatos szavak” világa kimeríthetetlen. A beszélőket, miként a költőt is legjobban a szavak érdeklik, mert azok őrzik a múltat, és velünk vannak a jelenben, a mindennapokban. A szavak története, helyes használata, a szójelentés, a szóhangulat, az idegen szavak ejtése és írása – ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA cikkeinek is fontos témakörei. Nemcsak bemutatja az általa tapasztalt nyelvi problémákat, például a szótévesztéseken keresztül (*gyerekes* – *gyermeteg*, *kordiális* – *kardinális*), hanem meg is mondja, hogy a szójelentéssel, a szótárhasználattal az iskolában sokat kellene foglalkozni, a magyar nyelv és az idegen nyelvek tanulása során. Mert a szó jelentésének pontatlan ismerete szótévesztéshez vezet, a szótévesztés pedig barbarizmus, amely zavarossá, akár érthetlenné teszi a beszédet (16).

Szavakat, árnyalt szójelentéseket, jó stílust (a közvetlen beszélgetéseken túl) leginkább klasszikus irodalmunkból, olvasmányainkból tanulhatunk. Az irodalom az egyik legnagyobb nyelvfejlesztő, nyelvművelő erő gyermeknek, felnőttnek egyaránt, tudjuk és valljuk ezt sokan ma is. Ezért (is) fontos, hogy tananyag maradjon a Toldi, a János vitéz, A kőszívű ember fiai. És még sok minden, nem sorolom tovább. Egyetértek a szerzővel: a remekműveket, Jókai, Mikszáth, Gárdonyi és mások műveit nem szabad átírni, sem egyszerűsíteni, hozzáigazítani az iskolai szokincshez vagy a mai (lecsupaszított) nyelvhasználathoz. Éppen a stílus, a gondolkodás, a szövegalkotás és szövegértés példaként megjeleníthető épsége, egysége, egészsége miatt nem. Mert mi is történik valójában? A szerző megmondja: „A magyar gyerekek a betű-hang megfelelése ismeretében kiolvassák azokat a szavakat is, amelyekkel az olvasókönyvben még nem találkoztak, megértik őket, esetleg kikövetkeztetik jelentésüket a szövegösszefüggésből. Ez sok esetben megtörténik, nem olyan ijesztők a Jókai-regények, különben is rövidke nagyon sok régebbi és mai világirodalmi műhöz képest. Jókai művei társadalomtudományi, történelmi szempontból hallatlanul érdekesek, benne van egész múltunk, nemcsak történelmünk, hanem kultúr-történetünk is. Kiiktatása, meghamisítása merénylet nemzeti múltunk ellen is” (20). Nem átírni kell és kihagyni a „nehéz” szövegeket, hanem elolvasni, megértetni, megismertetni és minél többet belőlük megtanulni.

Ilyen felelősségteljes véleményt a beszélőközösség, a magyarság nyelvi sorskérdéseit illetően a könyv szinte bármelyik írásából idézhetnék, mert ez az alapgondolat, ez

az attitűd hatja át a szerző véleményét. Legyen szó szeretett íróinak nyelvi, pedagógiai szerepéről, Aranyról, Jókairól, Gárdonyiról, Babitsról, vagy a diákok beszédéről, ahogy ő nevezi, a neomagyarról, vagy az erőltetetten szlenges, sőt trágár „diákcsalogató” stílus csapdájáról, amelyre az Othello egyik feldolgozása kapcsán mutat rá. Gondolatmenetét így fejezi be: „A mai ember is gyönyörködni akar, katarziszra vágyik, megtisztulásra. Nem igaz, hogy a mai emberek igénytelen nyelvezetre áhítoznak. Nem igaz az sem, hogy a fiatalság trágár, és trágár szövegekkel lophatják be egyesek magukat a szívébe, ezerszeresen nem igaz. Mondom ezt tiszta szívú és tiszta szemű tanítványaim nevében.” (32)

Érzékletesen és nem véletlenszerű előfordulásokon át mutatja be a ritkább szóalkotási típusokat, köztük a szóelvonásokat: ilyen az újabb keletű *gratula*, a még újabb *pusza*, az ismerős *rágcsa*, a megszokott *kapa* vagy a *séta* (64). Megmutatja, hogy az *iafia* a magyar nyelv finnugor öröksége, ún. összefoglaló összetétel, amilyen például az *ember* is (67). Vagy hogy a *-da*, *-de* képzővel alkotott szavak, mint a *nyomda*, *óvoda*, *varroda*, *tanoda*, *iroda*, *cukrászda* jórészt a nyelvújítás idején keletkeztek, de a képző manapság is fölbukkan: *kávépörkölte*, *kifőzde*, *gombócda*.

A világos mondat szerkesztés fontossága az üzenete a következő fejezetnek (A jól megfogalmazott mondat). Márait idézi: „... az élet irtózatossá zúrzavarában nincs más menekvés, mint a jól megfogalmazott mondat...” (93). Ne tévesszük meg az olvasót! – mondja KEMÉNY GÁBOR is, éppen a „beugrató” mondatok tárgyalásakor, Kosztolányit idézve: „... az olvasót tilos – csak egy másodpercig is – bizonytalanságban hagynunk” (115).

Visszatérve ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA gondolatmenetéhez, bizonytalanságot okozhatnak, nyelvhelyességit, sőt még helyesírást is bizonyos kötőszószerkezetek, amilyen a *nemcsak – hanem is* kötőszóhármás (100), a birtokos szerkezetek, valamint az *-é* birtokjel használata. Ez utóbbival kapcsolatban újabb megfigyelése, hogy a gyerekek nemcsak hallják és mondják, hanem gyakran le is írják a hiátustöltő *j-t*, olykor még *ly-nal* is (101). Bizonytalanságot okozhatnak az *elkőborolt* (GRÉTSY LÁSZLÓ kifejezésével *elbitangolt*) *jelzők*, például a *napjainkban vetített televízió előadásai* szerkezetben a *televízió napjainkban vetített előadásai* helyett. A jelző felcserélése (enallagé), teszi hozzá a szerző, a szépirodalomban válhat erénnyé, mint például Szabó Lőrinc versében a *fenyves zöld élete* (110).

Ha már szépirodalom, tanulságos az a cikk is, amelyben a Csukás Istvántól hallott *szülöttem föld* (‘az a föld, ahol születtem’) kifejezésből kiindulva megtudjuk, hogy a régi *szülöttem föld*, meg a nyelvjárási *Mária nyugotta bokor*, ‘az a bokor, ahol Mária lenyugodott, megpihent’ olyan szerkezet, mint az *istenadta gyermek*, melyben az *adta* nem ige, hanem *-i* képzős igenév. Akárcsak a *madárlátta kenyér*; *szélfűtta mező*, *napsütötte domboldal*, valamint az egyedi (még különírt) *bíró vezette mérkőzés* (128–130).

Helyesírás: a műveltség alapja – mondja a következő fejezet címe. Ha így van, márpedig így van, ennek az alapnak szilárdnak kell lennie, meg kell szilárdulnia lehetőleg még gyermekkorban. Ezért is voltak tanulságosak számomra az olyan észrevételek, amelyek a mai írásgyakorlatban, például a reklámszövegekben tapasztalható jellegzetességeket a tanár szemével, a gyerek nézőpontjából látják, látatják. Rámutatnak arra, hogy nem használnak a helyesírás megszilárdulásának az olyan „újszerű”, figyelemfelkeltő megoldások, amelyek tán meghökkentenek bennünket, de gyengítik a gyerekek ismereteit, elbizonytalanítják a kisdíjakokat. Például a reklámokból induló kisbetűsítés a tulajdonnevekben,

a betűk megfordítása, a mássalhangzók megkettőzése (*plussz, mammut*), illetve minden olyan kép, látvány vagy hangzás, amely nem a jó írásképet erősíti meg a tanulóknak. Mert minden, a reklám is tanít. Pontosabban sulykol. Azt is lehetne jól, adhatna jó mintát, miként például az a feladat, amelyet egy régi tankönyvben fedezett fel a szerző, és amely az én tetszésemet is rögtön elnyerte: „Vajon miért mondják a tátott szájjal evő, csámcsogó gyerekek: *Ne úgy egyél, hogy Já-á-nos, Já-á-nos, hanem úgy, hogy István, István!*” (149).

A helyesírási fejezet utolsó darabjának már a címe is izgalmas: Freudi elírás. Jókainak az Öreg ember nem vén ember című regényében talált rá a szerző. Megismerhetünk itt „egy szellemes írásjátékot is, Jókai követte el. „Van benne egy kis freudi mélység” (162).

A záró fejezet már címében is alapigazságot hordoz: Retorika: az érvelés tudománya. És valamennyi cikk témájára nézve is igaz a megállapítás. Néhány címet felidézve: Milyen a jó szónok?, A befolyásolás lélektanáról, Negatív beszéd, Kettősbeszéd, Sárdobálás, Salátatörvény, Láncokoskodás stb. A retorika alapkérdései állnak középpontban, és a gyakorlatot, a retorika mai helyzetét, szerepét is bemutatják. A mottó, Babits Mihály kisdiákoknak szóló megfogalmazása (Irodalmi nevelés, 1909) ma, száz év elteltével is igaz: „Egész iskolád retorikai, s minden tantárgy igazában csak retorika ma is.” (163)

A retorika fontosságát, igazságát és érvényességét mutatja meg a fejezet valamennyi írása: a retorikának a harmadik évezred elején is az a feladata, hogy „feltárja minden téren a meggyőzés lehetséges módjait” (165). Ezért fontos a retorikát tanítani ma is. Meg azért is, foglalom össze ADAMIKNÉ gondolatait, mert segíti a szövegértő olvasás és az esszéírás tanítását. Meg azért is, mert a retorikának általános képességfejlesztő hatása van, olyan gondolkodási műveletek forrása a retorika, amelyek a tanulást magát is segítik. Meg azért is, és ezt már szó szerint idézem: „A mai világ embere ki van téve az erőszakos és elvtelen befolyásolásnak, s csakis művelt és etikus polgár tud a saját elvei szerint élni és dönteni. Erre is megtanít a retorika. Aktuálisabb, mint valaha” (172).

Ha ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA legkedvesebb szakterületeit kellene megneveznem, a retorika a legfontosabbak között lenne, ha nem a legfontosabb volna. Csak néhány mű, amelynek szerzője, társszerzője: Retorika (2004), Retorikai lexikon (2010), Klasszikus magyar retorika (2013), Jókai és a retorika (2016).

A retorika történetének kutatójában és a fejezet minden írásában ott van a tanár, aki nemcsak oktatja tanítványait, hanem folyton kérdezi is őket, bevonja őket a közös gondolkodásba, odafigyel válaszaikra. Amikor tanítványainak föltette azt a kérdést (egy újságírótól kapta), hogy miért voltak nagyok 1848 szónokai, maga is elgondolkodott azon, milyen őszinte és lényegi választ kapott: „az volt a szájukon, ami a szívükön: azt mondták, amit gondoltak” (172). Ez is a magyarázata annak, tette hozzá, hogy 1848-ban megvalósult a nemzeti egység. Jókai, Petőfi, Irinyi, Egressy március 15-én nemcsak hőskökké, szónokhőskökké lettek. Mindezeket nemcsak megállapítja, hanem egyenként be is mutatja, meg is magyarázza a szóban forgó cikkben. Ilyen is lehet a retorika a gyakorlatban: egysegteremtő, összekovácsoló. Ezért voltak nagyok 1848 szónokai.

A fejezet többi írásából is sokat tanultam. Olvassatják magukat, érdekesek, színesek, szórakoztatva tanítók. Például a szónokok humora is ilyen téma, erre is a tanítványok hívták föl a tanárnő figyelmét, arra kérték, nevezzen meg olyan szónokokat, akiknek humoruk van. „Nehéz feladat elé állítottak, a valóságban ugyanis ritka a szelíd humorú beszéd, legalábbis én kevés ilyenrel találkoztam” – mondta a tanárnő. Azután elgondolkodott,

talált ilyen szónokokat. Jókait mint parlamenti szónokot éppen csendes derűje, mosolyra fakasztó stílusa miatt szerették, ahogy ezt Mikszáth megírja Jókai Mór élete és kora című művében. Érdemes a jellemzést is elolvasni! (180–181).

Tanulunk Mikszáth szavaiból, tanulunk Jókaitól, tanulunk folyamatosan anyanyelvünkéről. ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA érvelése, szövegszerkesztése és stílusa összhangban van az általa bemutatott retorikai hagyományokkal: fontos témákról ír, sokoldalúan érvel, lehetőségeket mutat be, őszinte, nem rejti el véleményét, nem akarja mellékvágányra terelni olvasóit (vö. *ignorálás*, 189), nem burkolja mesterkélten idegen szavakba a természetet, az érthetőt, a világosat, nem bonyolítja az egyszerűt. Magyarul: a „gondolatokhoz odataláló nyelven” ír. Megtiszteli olvasóit.

3. Befejezésül még arra a kérdésre szeretnék választ adni, mi is számomra ennek az „ikerrecenzióknak” a legfontosabb tanulsága, mi is az a közös érték e két nyelvművelő kiadványban, amely engem megfogott, és úgy gondolom, hogy mások számára is fontos lehet.

Először is az, hogy vannak, hogy szerzőik megírták őket, és hogy sokak számára elérhetőek, olvashatók. Jó, hogy KEMÉNY GÁBOR „visszatért” a nyelvműveléshez, és újbabb könyvével gyarapodott a nagy hagyományú, szaktudományos nyelvművelő szakirodalom. Írásainak üzenete pedig ma talán aktuálisabb, mint valaha: „Tanuljunk magyarul is!”

Lényegében ugyanezért tartom a nyelvművelés felől nézve nagyon értékesnek ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA munkáját. A gondolatokhoz odataláló nyelv minden írása fontos, mert a nyelvi nevelés, a nyelvművelés létjogosultságát, erejét és mai szerepét mutatja meg, elsődlegesen a nyelv és irodalom, nyelv és iskola találkozásában. Vallom én is, hogy nyelvművelő a magyartanár, sőt minden pedagógus, a szülő, az író, a költő, a nyelvész, az egyetemi oktató, és hogy a nyelv művelése ma is vállalt magatartás, kötelesség. A magyar nyelvművelés hagyományának fenntartása és megújítása a tudománynak, a nyelvtudománynak is feladata. Ezért is értékes a két könyv, általuk erősödik a nyelvművelés jelene is.

Másodszor érték előttem a két szerző bizakodása, a jövőbe, a szó erejébe és a nyelvművelés szerepébe, hatékonyságába vetett hite. KEMÉNY GÁBOR munkáját mindazoknak ajánlja „akiknek nem közömbös anyanyelvünk sorsa”, akiket érdekelnek a mai magyar nyelvhasználat és stílus kérdései. Ajánlja a nyelvet, az anyanyelvet (is) most tanuló kisunokáinak, hogy majd megismerhessék „...hogyan látta nagyapjuk az új évezred kezdetén a magyar nyelv állapotát” (10). ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA pedig ezt írja: „Az iskolával való kapcsolata miatt ajánlom ezt a kötetet tanároknak, hátha példákat, ötleteket meríthetnek anyagából. Ajánlom a diákoknak is, végül is mint szülők valamikor elsődleges nyelvművelők lesznek. Ajánlom az újságíróknak és a riportereknek, a kommentelőknak és a bloggereknek, hátha érzékenyebbek lesznek a nyelvhasználat iránt... S ajánlom mindenkinek, akik figyelik, vigyázzák a gondolataikhoz odataláló nyelvet” (9–10).

Harmadszor értéknek és fontos tanulságnak tartom, hogy mindkét könyv megmutatja: a nyelvművelés nem egyszerűen, nemcsak nyelvhelyességi értelemben vett nyelvi tanácsadás, útmutatás, nyelvi menedzselés, hanem „jóval több” is ennél. KEMÉNY GÁBOR és ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA nyelvművelő írásai egyenként is, kötetbe rendezve, „folyamatosan olvasva” pedig még inkább megelevenítik azt a háttérrel, azt a közeget, azt a valóságot, amelyben a nyelvi jelenségek, a nyelvi változások megragadhatók: a változó életet, a nyelvközösség aktuális problémáit, kiváltképpen a (nyelvi) kultúra változását a nevelés, a nevelődés, az általános és a nyelvi műveltség vonatkozásában.

Látjuk, mindkét gyűjteményben, hogy a nyelv ügye ma is kulturális, társadalmi, közéleti kérdés. Fölsejlik az is, hogy értékrendek összeütközése húzódik meg a nyelvi viták mögött, amelyek egyébként tipikusan az idegen szavak befogadásával kapcsolatban szoktak fellobbanni, komoly társadalmi, kulturális, politikai változásokat kísérve. Ezt láthattuk a rendszerváltozás utáni polémiákban is, amelyekben a nyelvművelés léte, szerepe is megkérdőjeleződött, és megszakadt az a több évszázados konszenzus, amely a nyelvművelést értékes nyelvi hagyománynak tekintette. Erre a helyzetre mindkét szerző utalt, ezért is említem én is. Meggyőződésem, hogy a nyelvművelésnek továbbra is fontos szerepe van a nyelv iránti érdeklődés fenntartásában, a nyelvi ismeretterjesztésben; hogy a maga eszközeivel támogatni tudja a közösség nyelvi kultúráját, és ezzel jelenét, jövőjét.

Most, recenzióm végéhez közeledve, mindezt még inkább így látom! Mert a két szerző nyelvművelő írásainak legfőbb üzenete számomra az, hogy a nyelv, a magyar nyelv – most is mi magunk vagyunk. Hogy létünk háza, nyelvünk változott, változik, de benne vagyunk ma is otthon. Ahogy aktualizálja a szállóigét ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA: „Nyelvemben – ma is – él a nemzet!” (10).

Anyanyelvünk ügye létünk, magyarságunk és európaiságunk ügye ma is. Történelmünk évszázadaiban a nyelvművelés ennek az ügynek volt a hordozója, időnként alakítója is. Volt, hogy a nyelv maradt nemzeti függetlenségünk egyetlen fellegvára. Volt, többször is, hogy európaiságunk megújítását jelentette. Az utóbbi évszázadban pedig – Reményik szavaival – a határokon kívül rekedt magyarság „végső menedéke, tündérvár és katakomba”.

A nyelvművelésnek ma is fontos ez a szépirodalmi, már-már kultikus, a nyelvet a nemzeti függetlenséggel, a megmaradással azonosító hagyománya. Ahogy a két könyvben a mottóul választott Kölcsey-, Jókai-, Babits-, Juhász Gyula-idézetek is mutatják, íróink, költőink buzdításai, intései fenntartották ezt a hagyományt, hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar nyelv ma is legnagyobb értékünk, hogy a nyelvi kérdések széles körű érdeklődésre tartanak számot, hogy ma is érték a nyelvtudatos magatartás, és presztízskérdés a helyesírás.

Ez pedig a tudomány, a nyelvtudomány számára is fontos üzenet. A nyelvművelés alkalmazott nyelvtudomány (is), a nyelvtudomány eredményeit, értékeit, ismereteit közvetíti. Mindezt hitelesen bemutatni, megértetni a nyelvhasználókkal, a beszélőkkel, a diákokkal, a nyilvánosság előtt megszólalókkal – fontos és nehéz feladat, de szükséges, és természetesen nem csak a nyelvművelés feladata. De részt venni ebben, ezt a hagyományt vállalni, tudatosan folytatni, fenntartani és megújítani, ebben a nyelvművelés mint a nyelvtudomány egyik területe, ma is illetékes. Ezt mutatja meg, ehhez ad újabb municiót és biztatást KEMÉNY GÁBOR Tanuljunk magyarul is! és ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA A gondolatokhoz odataláló nyelv című nyelvművelő gyűjteménye.

HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont
Károli Gáspár Református Egyetem